

Adalékok a *való* szó történeti vizsgálatához

1. Bevezetés. A *való* sajátos szerepet foglal el mind a leíró, mind a történeti nyelvészeti kutatásokban szófajtani-szintaktikai természete miatt. Kutatásunk célja, hogy a *való*-t eddig nem vizsgált korpuszon, az eddigiektől eltérő megközelítés alapján elemezzük.

Tanulmányunkban a *való* előfordulásait elemezzük 18. századi szövegtanulmányon, Mikes Kelemen Törökországi levelek című művében (Mikes 1966). A vizsgálat relevanciáját több szempont is alátámasztja: 1. egy olyan időszakról szeretnénk képet adni, amikor a *való* használata a mainál még jóval gazdagabb és árnyaltabb volt; 2. nem csak egy-egy kiragadott nyelvhasználati típust, egy-egy speciális grammatikai jelenséget emelünk ki, hanem minden jelenségre kiterjedően átfogó képet adunk a szóról a korabeli nyelvhasználat alapján; 3. egy teljes szerzői korpusz anyagára támaszkodunk, amelynek alapján lehetőségünk adódik átfogó képet kapni egy korabeli beszélő nyelvhasználatáról; 4. egyedülálló a kutatásunk a feldolgozott anyag tekintetében abból a szempontból is, hogy ebből a korból kevés hasonló terjedelmű, adatgazdagságú, digitalizált önálló szerzői korpusz áll rendelkezésre (KISS 2013). Mindebből adódóan rendszerszerűségében tudjuk feltárni és vizsgálni e szóalak különböző funkcióit. További újszerűsége a kutatásunknak, hogy a *való*-t olyan keretrendszerben vizsgáljuk, amely rávilágít egyfelől a régiségben fellelhető, mainál jelentősebb elterjedésének az okaira, másfelől a szófaji gazdagságának és az átmeneti kategóriáknak a jellegére is. Ennélfogva szélesebb spektrumú képet kapunk a *való* régebbi korokban és a szófaji változásokban, átmenetekben betöltött szerepéről, mivel egyrészt egy ma is többszófajú szó sokszínűségét tárjuk fel abból az időszakból, amikor még a mainál is többretű volt a szó használata, másrészt a korábbi kutatások inkább a *való* mondatrészi szerepére és az általa jelzett szóhoz kapcsolt határozó alaki sajátosságaira fókuszáltak.

2. Előzmények. A *való*-nak a nyelv történetiségében betöltött legmeghatározóbb szerepét a történeti nyelvtanok alapvetően a képzőszerűségben jelölik ki: a szó a „határozó alakú jelzőt formailag is jelzővé változtatja” (A. JÁSZÓ 1991: 330). (A képzőszerűségről részletesebben l. A létige igenevei című fejezetet.) A tulajdonságszerű körülményt jelölő, jelzői értékű határozóragos névszó a *való* révén kapcsolódik az alaptaghoz, azaz a jelzett szóhoz. A szóban forgó ún. jelzői értékű határozók önmagukban ritkán kapcsolódnak az alaptaghoz, jellemzően ez a *való* közvetítő szerepe révén történik, pl. *a vásárra való utazás* (a terminológia alakulástörténetének a bemutatása nem célja a dolgozatnak, a jelzői értékű határozó meghatározást a hátravetett határozókra használták korábban, l. BALOGH 2000: 135–136, továbbá a megnevezéshez l. S. HÁMORI 1954: 420–424). Nemcsak a magyarban, hanem a többi ugor nyelvben is jelen van ez a funkció (KERTÉSZ 1914: 86).

Már a korai ómagyar korban, az első nyelvemlékes forrásainkban is találunk rá adatot: „Es mend paradifumben *uolov* gimilcítul” (HB., idézi KERTÉSZ 1914:

86). E típus mellett a korai nyelvemlékes példák között találjuk a *való* igenév bővítményével alkotott főnevesült szerkezeteket is, pl. „eghazy zenthsegel *walok*” stb. (idézi A. JÁSZÓ 1991: 330). Ugyanakkor „feltehetőleg már az ősmagyar kortól kezdve használták a *való*-t nem tartalmazó szerkezeteket is, úgy, hogy az igenév jelentését beleértették a szerkezetbe, illetve hozzáértették a határozó alakú bővítményhez” (S. HÁMORI 1991: 685). A kései ómagyar korban a szó képzőszerű funkciója meglehetősen elterjedt volt (A. JÁSZÓ 1992: 426). A határozóragos névszó mellett névutós névszó, határozószó is kapcsolódhatott a jelzett szóhoz. Ezekben az esetekben a *való* jelzőként sokszor a ’létező, élő’ jelentésével a *van* ige szemantikai tartalmát hordozza, amely a létezést helyezi központba, pl. DöbrK. 378: „labad alat *való* zekre” (idézi R. HUTÁS 1995: 324). A *való*-val alkotott szerkezeteket tovább gazdagítják a származás, valamivel rendelkezés és egyéb sajátos jelentésviszonyok. Jelen vannak főnévi szerepben lévő alakok is, pl. PéldK. 69: „deel felewl *valokat*” (idézi R. HUTÁS 1995: 325). A főnév vonzatai közül a jelzői szerepű bővítmény az alaptaghoz legtöbbször szintén a *való* segítségével kapcsolódik, amely arra utal, hogy a korban az igenév grammatikalizálódása már megfigyelhető. További sajátos jelleg a kései ómagyarban a melléknevesülésnek az egyik formája a határozószó mellől a *való* igenév kihagyásával, jelentésének tapadásával, pl. *messze való* = *messze* (A. MOLNÁR 1992: 926). Ezen túlmenően sajátos, tautilogikus szerkezettel is találkozhatunk ebből az időszakból, amikor magához a melléknévhez kapcsolódik a *való*, pl. Ne hay *walo* (idézi A. JÁSZÓ 1992: 426).

A 16–18. századi nyelvezetben jóval szélesebb körben használták a *való*-val alkotott szerkezeteket, mint ma. Többféle szempontból írták le ezt a jelenséget, és vizsgálták az okait történeti nyelvészeink. KLEMM ANTAL szerint e szerkezetek gyakori használatát többek között az analógia is gyarapította, pl. *hozzá való tartozói, erre való nézve, néhai való* (KLEMM 1928: 313; l. még e típusról FOKOS 1935: 56; KERTÉSZ 1914: 93–95). CSÜRY BÁLINT ugyancsak a *való* használatának mainál elterjedtebb típusait vizsgálta, ő a nyelvi rövidülés eseteként határozza meg a *való*-val alkotott szerkezetek egy csoportját: „a nem fontos elemek kihagyásával rövidült kifejezések csoportjába tartoznak pl. a jelző természetű határozóval kapcsolatos kifejezések. Az ilyen határozókat a régi nyelv azzal tette melléknévi természetűekké, hogy a *lesz* ige participium praesensével (*való, levő*) fűzte a jelzett szóhoz. [...] *Melyhez való kepest Daudid is könyörög vala* [...] Ma ezen kifejezéseket a *való* kihagyásával rövidült alakjukban használjuk. *Rövidségre való törekedés, együtt való munkálkodás, eddig való hajlék helyett rövidségre törekvést együttmunkálkodást, eddigi hajlékot mondunk*” (CSÜRY 1918: 256).

A *való* régiségben megmutatózó gazdagságát, majd visszaszorulásának okait tárja fel KÁROLY SÁNDOR, külön fejezetet szentelve a *való* igenévvel kapcsolatos jelenségeknek (KÁROLY 1956: 100–108). A kódexek adatainak sorát vizsgálva a *való*-t mondatrészi szerepe (jelzőként a jelzői értékű határozónak a jelzett szóhoz való kapcsolására és állítmány) és általa a jelzett szóhoz kapcsolódó határozó alaki sajátossága szerint elemzi (KÁROLY 1956: 103–107). Megállapítja, hogy az igenév jelzőként ragos főnévhez (névmáshoz), pl. „talpatokon *ualo port*” (MünchK. 34), névutós főnévhez (névmáshoz), pl. „*kewzelualo uarasba*” (JókK. 87), határozószóhoz, pl. „*taulualo* helyekben” (JókK. 114) kapcsolódik.

Sajátos típust alkot a főnévi igenévhez kapcsolódó *való*, pl. „*zolnialo malastya*” (JókK. 56). Megállapítja, hogy a későbbi kódexekben a *való*-val alkotott szerkezeteket más típusú konstrukciók, alakok váltják fel, például a főnév, a *való* nélküli határozó, birtokos jelző, határozói igenév, *-i* képzős melléknév, más melléknév, ige. KÁROLY szerint a nyelvhasználati elterjedtséget tekintve a 15. századi kevesebb adata mellett különösen a 16–17. századra jellemző a széles körű használat, amely több okra visszavehetően később jelentősen visszaszorul. Igaz, hogy már a kódexek korában is elhagyják a *való*-t, véleménye szerint azonban az *-ás/-és* képzős gerundiumi természetű, az igei jelleget erősen magukon hordozó főnevek mellett érzékelhető jelentősebb mértékben ez a változás. A háttérbe szorulás okait keresve KERTÉSZ MANÓ kutatásaira hivatkozik, aki az *-i*, *-s*, *-só*, *-ső* képző alkalmazásában és a *-talan/-telen* képzős melléknevek jelzői használatának kialakulásában látja a jelenség magyarázatát (KERTÉSZ 1914: 95–98). S. HÁMORI ANTÓNIA a hátravetett határozó szélesebb körű használatában keresi ezt az okot (a *való* nélkül álló szerkezetekről, grammatikai okairól történeti szempontól I. S. HÁMORI 1954: 419–431). KÁROLY még egy tényezővel számol, ez a *lévő* terjedése: a régi nyelvben ugyanis – a maival szemben – a konkrét locativusi hely és állapot jelölése esetén a *lévő* helyett is a *való*-t használták. A *való* túlzott használata ellen nyelvművelőink is érveltek, például a szó elkerülését GELEJI KATONA (CorpGramm. 315) is ösztönözte, de a nyelvújítás korában ugyancsak határozottan léptek fel széles körű elterjedtsége ellen, amely egyben a határozórag + *-i* képzős szerkezetek túlbujánzását eredményezte – leginkább Széchenyi példájára (KLEMM 1928: 314). Az 1800-as évek közepén meghatározó mértékben elszaporodott ez a típus (*kertbeni*, *istenről* stb.), majd többek között a határozottan érvelő SZARVASnak köszönhetően ez a konstrukciós megoldás végül visszaszorult, s a *való* helyzete konszolidálódott (KLEMM 1928: 314; SZARVAS 1895: 504–509). Számos esetben egyszerűen a *való* elhagyása történik, máskor a szerkezet határozói tagjának a melléknévesítése, de a mai nyelvérzék gyakran él a tartalmas igenévi alternatívával vagy eltérő szórenddel.

3. A vizsgálat módszere és az alkalmazott szófaji keretrendszer. Elemzésünkben Mikes Kelemen Leveleskönyvében a *való* szó előfordulásait vizsgáltuk. A saját szerzőségű munkára koncentráltunk, s a fordítások anyagával azért nem foglalkoztunk, hogy e kétféle írástípus közti különbség ne torzítsa az eredményt. Az összes példából létrehoztunk egy reprezentatív korpuszt, ami azt jelenti, hogy egyrészt minden típust több példa igazol, másrészt hogy az egyes csoportok egymáshoz viszonyított aránya is kirajzolódik. Mindösszesen 220 előfordulást dolgoztunk fel szisztematikusan manuálisan. A vizsgálat során a szófaji jellegre és ezt kiegészítve a jelentésre vonatkozó meghatározó jegyek alapján alakítottuk ki az egyes típusokat, amelyeket az alábbiakban részletesen bemutatunk.

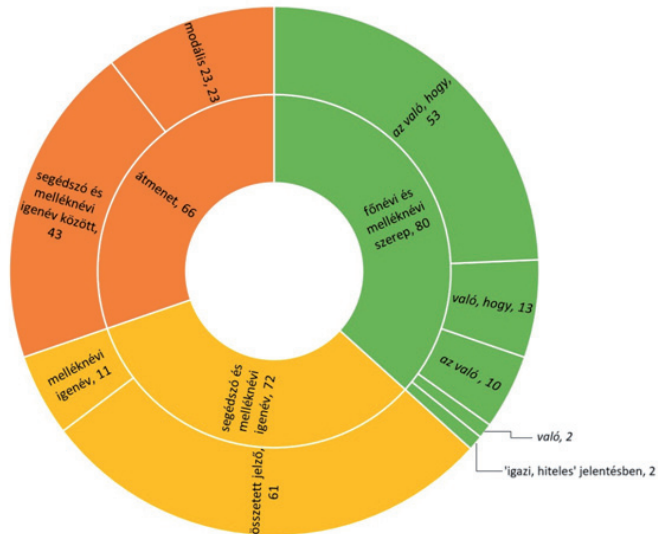
A *való* szerepének a vizsgálatához elengedhetetlen a lehetséges szófaji kereteinek a meghatározása. Az elemzett adatok alapján kirajzolódó mintázatok alapján a főnévi, melléknévi és melléknévi igenévi szófaji kategóriák mellett megkülönböztetjük az összetett jelzői szerkezetben betöltött segédszói szerepét is. Ez a szerep azonban nem homogén: az egyértelmű példák mellett jelenti az átmeneti

eseteket is, amelyek az igenévi és a segédszói jelleg között mozognak. Erre a jellegre már HADROVICS LÁSZLÓ is ráirányította a figyelmet történeti jelentésében: „A *való* egyik melléknévi alapjelentése ‘létező, meglévő, igazi’ [...] A *való* másik melléknévi alapjelentése valamely hellyel kapcsolatos létezésre utal [...] A *való*-nak ez a konkrét ‘létező’ jelentése akkor kezd gyengülni, amikor a helyképzet lép előtérbe mint a kifejezés értelmének igazi meghatározója. A *régi lovon való fegyveres*-nek legfontosabb vonása, hogy *lovon* van, a *való* tehát már itt kezd grammatikai segédszóvá gyengülni. [...] Hasonló a helyzet az idő, mód és állapot kifejezéseivel, mint [...] *tiszta és bűn nélkül való ember*” (HADROVICS 1992: 377–378). LENGYEL KLÁRA kifejti: a *van* abban az esetben tekinthető teljes értékű igének, ha egyértelműen létezést fejez ki, azonban a hely-, idő- és egyéb határozókhöz kapcsolódó létigei alakok nem teljes értékű igék, hanem segédige-szerűek vagy félsegédigék. Az egyértelműen létezést kifejező teljes értékű igék és a grammatikai szerepű kopulák, segédigék végpontoknak tekinthetők, amelyek között azonban széles a skála a különböző átmeneti jelleget öltő alakokkal (LENGYEL 1989: 77–78, 1996: 208). A korábbi történeti kutatások (l. pl. TNyt. hivatkozott kötetei) több szempontból is tárgyalják a határozó alakú jelzőt formailag is jelzővé alakító *való*-t, de e szerepét mindig igenévi funkcióban határozzák meg, s nem emelik ki e jelzősítő funkciójában is megmutatózó szófaji különbségből eredő sokféleségét a szónak. Vizsgálatunk nemcsak abban tér el e korábbi történeti kutatásoktól, hogy a *való*-val alkotott szerkezetben alapvetően nem a jelzett szó alakiságára koncentrálnak, hanem különbséget tesz az ilyen típusú szerkezetekben a *való* igenévi, segédszói (és e kettő közti átmeneti) szófaji szerepei között is.

A vizsgálat során elkülönített csoportok arányát a következő ábra szemlélteti:

1. ábra

A típusok eloszlása a mintában

Az ábrán látható, hogy három fő csoportot (belső ív) különítettünk el, ezen túlmenően feltüntetjük a nagyobb alcsoportokat is (külső ív). Az ábrán a feliratok mellett megadtuk a darabszámot is. Látható, hogy a főcsoportok egymáshoz való arányulása viszonylag kiegyenlített, az alcsoportok azonban nagyobb variabilitást mutatnak. Megjelenítettük a melléknévi és főnévi szófajú *való* előfordulási formáit (külső ív), azok ugyanis tagmondatkapcsolatokban a főmondati funkciót töltik be különböző kidolgozásban. Az adatok legnagyobb csoportját alkotják ezek a főmondati értékű előfordulások. A kategorizálás során törekedtünk arra, hogy ne húzzunk egyértelmű határokat, hiszen a nyelvváltozási, grammatikalizálódási folyamatok nem minden esetben mennek teljesen végbe, így külön kategóriát szenteltünk az átmenetiségnek, ahol a segédszói és a melléknévi igenevek átmenetét, valamint a deontikus jelleggel bíró előfordulások jellemzőit vizsgáljuk. A legnagyobb alcsoportot az összetett jelzőben előforduló segédszói előfordulások alkotják.

4. A *való* szerepei a korpuszadatokban

4.1. A főnévi és melléknévi szerep, illetve annak következményei. A korpuszon belül a főnévi, melléknévi szófaji értékben a példák száma ugyan magas, az eloszlásuk az egyes jelentéstípusok között azonban nagyon eltérő. Mindössze két példát találunk az ‘igazi, létező, hiteles dolog’, illetve ‘igazi, hiteles’ jelentéssel álló alakokra:

- (1) csak agyanoságot akarta meg tudni. ha igazán *valóé* vagy sem. a kik ahazban voltanak
- (2) élet. csak tunyaság., és tudatlanság. *való* gond nélkül

Ezzel szemben jelentős számú csoportot alkot a *való* az előzőnél általánosabb értelemben vett ‘igaz, valóságos’ jelentésben. Pontosabban fogalmazva: arra visszavezethetően vagy arra utalóan, ahol a valóságosság kifejtése helyett inkább a közlő, illetve beszélő bizonygatása kerül hangsúlyos szerepbe. Ezekben az esetekben a *való* legtöbbször főnévi szófaji értékkel, főmondati állítmány szerepében áll, amelyhez *hogy* kötőszó vagy kötőszó nélküli (tartalomkifejtő) alanyi mellékmondat társul. A történeti nyelvtan a kései ómagyar jelenségei között a *hogy* kötőszós alanyi mellékmondat főmondatának névszói állítmányával kapcsolatban a főnevek jelentéstípusai között már megtaláljuk az akaratunktól független objektív körülményt kifejező és hasonló tartalomváró szavakat, mint pl. *jelenség, szükség, igazság* stb. (HAADER 1995: 509). HAADER LEA ómagyar kori példákából kiindulva több kutatásában is vizsgálta ezt a mondattípust, amelyről azt írja, hogy ez a fajta főmondattípus a leggyorsabb ütemben és a legnagyobb számban vett részt grammatikalizációs folyamatokban, vált módosítószóvá, akár kötőszóvá is (HAADER 2003: 68). A grammatikalizációs folyamatban a valamiféle bizonygatást kifejező főmondat a kommunikációs terheltség következtében idővel szemantikailag kifakult (l. *semantic bleaching* fogalma, GIVÓN 1979: 78; SWEETSER 1988: 88, magyarul l. DÉR 2005: 12), s a tartalmi mondanivalót már csak a mellékmondat hordozta, majd a főmondati pozíciót elvesztve szófajváltással a mellékmondat részévé vált, pl. *bizony az, hogy* > *bizony hogy*, > *bizony* (GALLASY 2003:

505–506). Ezekben a változási folyamatokban a mellékmondatnak tartalomkifejtőnek kell lennie, és a közlés lényeges részét, gerincét a mellékmondatnak kell tartalmaznia, amelyhez a főmondat mintegy grammatikai keretet biztosít (HAADER 2003: 68; HADROVICS 1969: 193–195). Ennek egyik bizonyítéka, hogy a mellékmondat mellől elhagyva a főmondatot a mondanivaló nem csorbul, a közlés hiánytalan marad. Ebből arra lehet következtetni, hogy a főmondat elveszti főmondati jellegét, s a közlés lényege a mellékmondatban található. A főmondat ebben az esetben a modalitás kifejezésére alkalmas, pragmatikai szerepe lesz jelentős. „Minél nagyobb volt a funkcionális megterheltség, a nyelvi elem használati gyakorisága, annál inkább volt a szóban forgó elem kopásra ítélve, és szenvedett el ebből következőleg jelentésfakulást, szemantikai eróziót. A jelentésgyengülés végül kategóriaváltáshoz vezetett: a főmondati szerepű, az alapszófajok közé tartozó autoszemantikus igéből (ritkábban predikatív funkciójú melléknévből, főnévből) a viszonzszók közé tartozó grammatikai viszonyjelentésű kötőszó, kommunikációs-pragmatikai jelentésű partikula vagy a mondatzók közé sorolható modális jelentésű módosítószó vált.” (HAADER 2003: 68).

Mit tapasztalunk mindebből Mikes ilyen típusú *való* alakjai esetében, és mire következtethetünk az adatokból? Főmondatként az *avalo* szerkezet két tagból áll: *az* alany, *való* állítmány ’való igaz’ jelentéssel, amelyet a mellékmondatban kifejtett ténytárhelyként felfogott jelenet követ. Az episztemikus módosítószókhöz (pl. *valószínűleg, alighanem, talán*) hasonlóan az *avalo* az episztemikus lehetőségességgel megkonstruálásában vesz részt; azt jelöli, hogy a mellékmondat eseménye a modális erősség szerinti skálán annak egyik végpontjához közelít, ahol a skála másik végpontján a nagyon alacsony valószínűségű események foglalnak helyet. Az említett módosítószók azonban az elemi mondaton belül találhatóak, az integráltság magas fokán állnak, míg az *avalo* külön tagmondatként jelenik meg, és bár az azt követő semleges tagmondat teljes jelenetét lehorgonyozza, kevésbé integráltan vesz részt a konstruálásban. A vizsgálati anyagunkból következően a nagyszámú előfordulás arra enged következtetni, hogy ebben a típusban a kommunikációban betöltött aktív szerep, a használat gyakorisága okozza a jelentésfakulást. Úgy látjuk, hogy a szerkezet variánsai okot adnak arra, hogy feltételezzük: a szerzői életműben felfedezhetjük az alanyi mellékmondat *való*-val álló főmondatában végbemenő grammatikalizációs folyamatot. Megtaláljuk a bizonygatást kifejező, de már szemantikailag a szó szótári jelentésénél üresebb főnevet alanyként tartalmazó főmondatot, majd a mellékmondatba olvadást és a szófajváltást, amelynek eredményeképpen a *való* módosítószói szerepkörbe kerül.

Ezek a szerkezetek az alábbi altípusokra bonthatók:

a) *a(z) való, hogy* típusú főmondati szerkezet: ez a szerkezet alkotja a leggyakoribb típust, összesen 53 mondattal, pl.

(3) *avalo* hogy mindenikünk ehezet

(4) *avalo* hogy idejeis már quártélyban szállanunk

(5) *avalo* hogy szép helyt vagyunk szálva

b) A *való*, *hogy* típusú főmondati szerkezet utalószó nélkül, egyben sejtetve a módosítószói jellegét is (l. d) pont): több esetben közbeékelve, összesen 13 mondattal, pl.

(6) *valo* hogy sok bibelődés vagyon agyapotal

(7) ez az ur éltiben *valo* hogy szenvedet

c) *a(z) való* típusú főmondati szerkezet, a mellékmondat *hogy* kötőszó nélkül: több esetben közbeékelve, összesen 10 mondattal, pl.

(8) a *valo* nehéz zagon nélkül el lenni

(9) itt *avalo* sok veteményes kertek vannak

A c) típusnál komplex magmondatról (l. IMRÉNYI 2017) lehet beszélni, ugyanis két tagmondat állománya jelenik meg egy elemi jelenetként, így egy ket-tősállítmányyszerű szerkezet jön létre. Az egyik tagmondatelőzmény az *a való* volt névszói állítmányi szerepben, a másik tagmondatelőzményben a névszói állít-mány a *nehéz*. A *hogy* kötőszó elhagyásával egy elemi jelenetté vált a két lehor-gonyzott folyamat.

Egy-egy esetben azonban már nem feltétlenül közbeékelődésről van szó, ha-nem inkább arról, hogy a saját mellékmondatába süllyed ez a szerkezet, és szófajt vált, módosítószóvá válik, vagy legalábbis annak a határán billeg, pl.

(10) ez a *valo* nem volt mészáros ('bizony ő nem volt mészáros')

(11) most a keresztények *avalo* nem követhetnek

d) Ugyanezt az átmenetiséget látjuk az utolsó típusban is, amelyben az *az* alany és a *hogy* kötőszó hiányával magára maradó *való* esetében a bizonygatást kifejező módosítószó szerepe sejlik fel, mindössze 2 mondattal, pl.

(12) *valo* atörökök bennünket szeretnek

(13) *valo* bujdosásban holt meg

4.2. Segédészói és melléknévi igenévi tulajdonságok. A *való* rendkívül sok-színű használata, a funkcióinak sokfélesége felveti a kérdést, hogy a grammatika-lizáció során történt-e szófajváltás. A konstrukciókban az eltérő előfordulások azt mutatják, hogy érdemes különálló szófajú szóalakokként kezelni őket. Az alábbi alfejezetekben a szófaji elhatárolás lehetőségeit mutatjuk be példákon keresztül; illetve bemutatjuk azokat az eseteket, ahol két szófaji kategória közötti átmeneti határsávban helyezhetők el a funkciók.

4.2.1. A *való* mint melléknévi igenév. A valóban létezését, nem pedig modális vagy a képzők jelentéséhez hasonló, sematikus, viszonyt hordozó jelentést kifejező, hanem a valahol, valahogy, valamikor levés folyamatát megjelenítő létegeből kép-zett melléknévi igenevek a *való* egyéb funkcióihoz hasonlóan a mai nyelvállapothoz képest egy kiterjedtebb használati körrel jelennek meg Mikes nyelvhasználatában. Ennek az egyik legfőbb oka az lehet, hogy a kései ómagyar korban a *lévő* ige-név ugyan egyes nyelvtörténészek szerint hasonló funkcióval bírt, azonban a *való*

széleskörűbb használati körrel rendelkezett (BENKŐ 1992: 426; D. MÁTAI 2003: 633). Mindenképpen megemlítenő azonban, hogy a szakirodalomban nem teljes az egyetértés a *lévő* kapcsoló funkciójáról: bizonyos vélemények szerint ugyanis a helyhatározói használata újabb fejlemény, és ennek köszönhető a *való* funkciójának térvesztése (KÁROLY 1956: 108). A bizonytalanság nagy részben köszönhető az elegendő nyelvi adat hiányának. Mindazonáltal a mai nyelvváltozat vizsgálatának alapján is biztosak lehetünk abban, hogy a *való* egykori dominanciáját a későbbiekben a kettőjük között létrejövő funkciómegoszlás változtatta meg; a mai nyelvhasználatban a *való* cselekvések, a *lévő* pedig tárgyak létezését jelöli (vö. pl. *asztalon való írás – asztalon lévő írás*; LENGYEL 1996: 207).

Ennek a megoszlásnak a hiányát és a *való* uralkodó mivoltát felfedezhetjük Mikes nyelvváltozatában is:

- (14) nagy igeretekel tele *való* szép levélel
- (15) a mellettünk *való* várost

4.2.2. Az összetett jelzõt létrehozó *való* segédszó. Az általunk vizsgált korpuszban a mai nyelvallapothoz hasonló módon a *való* előfordulásainak jelentős részét az összetett jelzõt megeremtő segédszók alkotják (16, 17). Az összetett jelzõ szükségességét egy ige főnévvé válása és igei bővíténeinek megtartása teremti meg, „a *való* segédszó az igei határozókat mintegy melléknevesíti: olyan viszonyjelentést ad a határozó szerepű főnevekhez, hogy azok betölthessék a jelzõ szerepét a főnevek mellett” (LENGYEL 2000: 256).

- (16) titkos barátyától *való* távozásnál
- (17) a burgundiai hertzegelel *való* hadakozás

Mikes a segédigenév ma megszokott használatához képest azonban jóval szélesebb körben alkalmazza a *való* kopulát arra, hogy határozó szerepű mondatrészeket jelzõsítsen, és ráadásul nem csupán annak érdekében teszi ezt, hogy deverbális főnevek jelentését dolgozhassa ki velük. A több mindenre kiterjedt és a mai nyelvallapothoz viszonyítva szokatlanak tűnő használatot egyfelől okozhatja egészen egyszerűen bizonyos igék eltérő bővíthetősége (18). Továbbá nem csupán határozói szerepben lévő ragos főnevek mondatrészi szerepét változtatja jelzõvé a segédszó használatával, hanem határozószókkal is ugyanezt teszi (19), a legtöbb esetben feltehetőleg azért, mert bizonyos határozószóknak még nem alakult ki az igeikötői használata (20).

- (18) gyapotból *való* kereskedés
- (19) gyakorta *való* prédikációjára
- (20) oda *való* menetelünket

A mai nyelvallapot segédszavainak használati körétől való fentebb tárgyalt eltéréseket (használatból kiveszett vonzatkeret, nem deverbális főnévi alaptag) gyakran ötvözi egy Mikesnél viszonylag nagy számban előforduló szerkezetítípus,

amely egy bizonyos személy iránt érzett érzelmek, egy bizonyos személlyel létesített kapcsolat kifejezésére szolgál (21–24).

- (21) hozzája *való* barátságát
- (22) uramhoz *való* vak szeretetem
- (23) mátkájához *való* hűségít
- (24) okozhatta a hozzánk *való* idegenséget

A szakirodalom számára nem ismeretlen az a felvetés, hogy az összetett mondatrészek segédigéinek és segédszavainak viselkedése a toldalékmorfémákhoz hasonló, bizonyos fokú képzőszerűségről beszélhetünk esetükben (l. pl. RÁCZ 1968: 232; BENKŐ 1992: 426; LENGYEL 1996). A Mikesnél megfigyelhető egészen széleskörű és változatos használat még inkább azt az érzetet kelti, hogy a *való* segédszó a képzőkhöz hasonlóan funkcionál, a jelentése egyáltalán nem kidolgozottabb például az *-i* melléknévképzőénél. A *való* képzőhöz hasonlítható funkcióját alátámasztja az is, hogy a túlzottnak vélt használatát a nyelvújítás korában ragos főnévhez járuló, *-i* képzőt tartalmazó képzőbokok, például *-bani*, *-bóli*, *-hozi* elterjesztésével kívánták visszaszorítani (KÁROLY 1956: 102). Ez a törekvés azonban csupán átmeneti sikereket ért el; a 19. század közepén valóban elterjedni látszottak a határozóraghoz illesztett *-i* képzők, azonban az ortológusok visszaszorították használatukat (SIMONYI 1913; SZARVAS 1895; TÓTH 1944). Ha megvizsgáljuk a képzőbokok előfordulásait, azt láthatjuk, hogy épp úgy határozóragos főnevet jelzősítene, mint az összetett jelzőt létrehozó *való* segédszó. A Mikes-korpusz csupán egy típusú példát ad a képzőbokok jelenségére (25), a Magyar Történeti Szövegtárból (MTSz.) származó további példák (26–29) azonban alátámasztják a két szerkezet típus azonos funkcióját.

- (25) éjfélkori misében (Mikes-korpusz)
- (26) katonaságbóli hazajöttével (MTSz.)
- (27) azokhozi viszonyuk (MTSz.)
- (28) országbóli kitiltás (MTSz.)
- (29) a tagok jóbani egyetértése (MTSz.)

A *való* segédszó a képzőkéhez hasonlítható jelentését és működését alátámasztja az arra való hajlama is, hogy állandósult összetétellel váljon azokban a helyzetekben, ahol gyakran előfordul. Ezek az összetételek gyakran főnevesülnek (pl. *fülbevaló*, *útravaló*, *talpalávaló*), illetve kompozicionalitásukat teljesen elvesztve sajátos jelentést is felvehetnek (*belevaló*) (HADROVICS 1992: 379). A Magyar Nemzeti Szövegtár 2. (MNSz2.) *való* utótagú összetételekre vonatkozó gyakorisági listájából arra lehet következtetni, hogy legfőképp a modális jelentésű *való*-k hajlamosak az összetétellel válásra; az első tíz legnagyobb gyakorisággal rendelkező találat (sorrendben): *nyilvánvaló*, *mondanivaló*, *hozzávaló*, *láttnivaló*, *tudnivaló*, *tennivaló*, *örökkévaló*, *alattvaló*, *ennivaló*, *keresnivaló*.

A *való* segédszói használatának sajátos csoportját alkotja a *vmire való nézve* tekintethatározói jelentésvizonyt jelölő szerkezet, amelynek külön tárgyalása

a *nézve* szófaji értékének a szempontjából érdekes az adataink szempontjából. A TESz. szerint a *nézve* névutó és alakítani változatai származékszók, amelyek a *néz* igének *-ve*, *-vén*, *-t* képzővel alakult vagy *-st* elemekkel nyomósított határozói igenevei: *nézve*, *nézvén*, *nézt*, *nézvést*. A névutóvá válása olyan helyzetben történt, amelyben az igenév szórendileg a hozzá kapcsolódó *-ra/-re* ragos határozó, ritkábban *-t* ragos tárgy után következett. KÁROLY SÁNDOR a *vmire nézve* névutós szerkezet történetét tárgyalva megemlíti, hogy már MELIUSNÁL is előfordult a *vmire való nézve* szerkezet típus 1561-ből (KÁROLY 1953: 461). Adataink között 12 esetben találunk rá példát, néhány közülük:

(30) az egészségre *való nézve*

(31) erre *való nézve* a vezér nagy divánt hirdete

Sajátos csoportot alkot ez a típus abban a tekintetben, hogy rögzült szerkezetben, csak a (*vmire*) *való nézve* formájában találkozunk vele: adataink között nem találunk más lexikai variánsokat tartalmazó példát. E konstrukció létrejöttével kapcsolatban KLEMM történeti mondattanában azt állítja, hogy a *való*-val álló szerkezet a rokon értelmű *arra való tekintettel* szerkezet hatására keletkezett (KLEMM 1928: 245–246). Hasonló módon analógiára utal KERTÉSZ MANÓ is (1914: 192–193). Mindezekből adódóan részint e szerkezet egyedisége, részint a *tekintettel* való analogikus kapcsolata révén merül fel a kérdés a *nézve* szófaji értékére vonatkozóan. Mind a *való* segédszói funkcióban való jelenléte (hiszen nem a ‘létezés’ jelentés aktiválódik, és el is hagyható a szerkezetből), mind a párhuzamba vagy analógiaként állítható szerkezet (*vmire való tekintettel*) alapján arra következtethetünk, hogy (*vmire*) *való nézve* típusában a *nézve* sem nem határozói igenévi, sem névutói szófaji értékben nem áll. Ha a szófajiságból adódó jellegről volna szó, akkor nemcsak ennek az egy szónak a vonatkozásában lenne erre a típusra adatunk, hanem más határozói igenév és névutó esetében is találkoznánk vele, azonban nem találunk ehhez hasonló mondattani környezetben előforduló adatokat. Ebben az esetben inkább arról lehet szó, hogy ebben a szerkezetben a *nézve* alakot sem névutónak, sem igenévnek, hanem elképzelhető, hogy a *tekintettel* mintájára ragos főnévi szerepűnek érezhette a korabeli nyelvérzék, amelyhez a határozói bővítmény (vonzat) a *való* segédszó segítségével kapcsolódott.

Speciális alcsoportot alkotnak azok a szerkezetek, amelyekben a jelzett szóhoz a *való* segédszói funkcióban alapvetően *-talan/-telen* végződésű vagy melléknév + *-en* végű névszót kapcsol. Korpuszunkban négy példamondat tartozik az első, egy a második típusba:

(32) a hajóban. aza szüntelen *való*, rengetés, hánkodás

(33) szerencsetlen *való* hadakozását

(34) a kételen *való* okosságának pedig semmi erdeme nincsen

(35) szüntelen *való* unadalomban,

(36) az ő közönségesen *való* rendelésit meg nem változtattya

A generatív történeti grammatika az ómagyar korra vetítve ugyan jegyzi a jelenséget, de érdemi magyarázatot sajnos nem ad rá: „Megjegyezzük, hogy az ómagyarban olykor a *való* igenév is megjelenik a főnév és módosítója között olyankor, amikor a mai magyar nyelvből kiindulva ezt nem várnánk. A *szüntelen félelem* [...] a mai magyarban *való* nélkül hangzanak természetesen” (DÉKÁNY 2014: 222). Arról van ugyanis szó, hogy ez a típusú szerkezet a nyelvi régiségben nem melléknév + főnév volt, hanem határozóragos névszó + főnév, amelyhez természetes módon szükség volt a *való* jelzősítő funkciójára; ahogy KERTÉSZ MANÓ írja, ez egy „szükségszerű szerkezet” (KERTÉSZ 1914: 98). „Az ide tartozó jelenségek közül bizonyára a legnagyobb mértékben csappantotta meg a *való* használatát a tagadó képzős melléknévek jelzős szerkezetének a fejlődése; az *untalan, hirtelen, mértéktelen* szavak, a mint ismeretes, határozós alakok, a melyekben a *-tal, -tel* a tagadó képző, *-n* pedig a módhatározó ragja; természetes tehát, hogy régi nyelvünk jelzői viszonyban *való*-val kapcsolja őket [...]. De azért már a kódexek korában valóságos melléknéveknek kezdik érezni ezeket a határozókat és azt mondják: *szinetlen nagy keserűséggel sirván*” (KERTÉSZ 1914: 97). A történeti grammatika szerint erre a határozószói használatra a mód- és az állapothatározói funkció jellemző (ahogy példáinkból is ezt látjuk); a kései ómagyar korban a *-talan/-telen* képzős szavak határozószói használata visszaszorul, s a melléknévi erősödik minőségjelzőként (A. MOLNÁR 1992: 926–927). Ezzel együtt a fosztóképzős alakok esetében a melléknévi, határozószói kétszófajúság a mai napig létező jelenség.

4.3 Átmeneti típusok

4.3.1. A modális jelentésű *való*. A kutatás során elkülönítettünk egy 23 elem-ből álló csoportot, amelyet modális jelentésűnek címkéztünk. A modális jelentés elsősorban deontikus jelentésárnnyalatként (vö. KIEFER 2005) jelenik meg, ahol a *való* 'illő, illendő, kellő' jelentésben szerepel a szerkezetben, mindig valamilyen elvárás fogalmaz meg. Azokat az eseteket is idesoroltuk, ahol a deontikusság sokkal absztraktabban jelenik meg: 'jó vmire, szánták vmire' jelentésben, mert itt valamiféle külső elvárásrendszer tárható fel. A szerkezetben a *való* szemantikailag önállósult, kapott egy szemantikai jelentéstöbbletet, amely a kiinduló létigére (*van*) nem jellemző.

Mondatbeli viselkedése alapján a melléknévi igenév és a melléknév határsávján van, de inkább a melléknéviség jellemzőit mutatja. A szerkezet nem alakítható vissza *van* létigés konstrukcióvá, és nem is hagyható ki a szerkezetekből.

A modális jelentésű *való* fő bővítményei a sublativus esetű névszók, a 23 mondatot tartalmazó csoport 16 tagja *-ra* ragos névszóval alkot szerkezetet:

(37) ez mind arra *valo* volt, hogy a lesre vihessék

(38) de a mi nevetésre *valo*, meg a pápának is izent

A mai magyar nyelvben is roppant gyakori, hogy a *való* sublativusi névszókkal kollokálódjon, az MNSz2. adatai szerint (a *való* kifejezés előtt közvetlenül előforduló szavakat nézve) az első tíz kollokációból három sublativus esetű (*arra, mire, vitára*). Mivel az MNSz2. annotálórendszere nem tesz különbséget a segéd- és az alapszófajú homonimák között, ezért szűkebb keresésre nem alkalmas,

de az valószínűsíthető, hogy az *arra* és a *mire* névmások jellemzően a deontikus *való* melléknévvel alkotnak szerkezetet, a *vitára* pedig segédszói *való*-val kerülhet szintaktikai kapcsolatba (l. *vitára való felkészülés*).

A modális *való* bővítményei között előfordulhatnak főnévi igenevek is, amelyek célhatározói szerepben tűnnek fel a szerkezetben:

- (39) tréfás ur volt, az akasztani *valo* ember
 (40) de avezérségen tudni *valo* dolog hogy kap

A fenti példákban a deontikusság egyértelműbben feltárható, az elvárásrendszer (vagy kényszerűség) közvetlenül cselekvésre (*akasztás*, illetve *tudás*) vonatkoztatható. Ez a szerkezet is gyakori a mai magyar nyelvben is, sőt, még tipikusabban kollokálódik; ezt a mintázatot támasztja alá a külön- és egybeírás ingadozása, az összetétellel válás folyamata: *akasztanivaló* vs. *akasztani való* (l. még: *szeretnivaló*, *imádnivaló*, *csapnivaló*, *tennivaló*, *mondanivaló* stb.). A célhatározói jelleg a deontikus modalitással van összefüggésben: 'arra való, hogy felakasztsák / fel kell akasztani' jelentés vezethető le belőle; a *tudni* esetén diszpozíció (l. KIEFER 2005) jelenhet meg.

A harmadik bővítménytípus, amely a modális *való*-hoz kapcsolódhat, a *-hOz* ragos névszók, amelyekre két adat van, illetve egy adat van *-bAn* ragos névszói szerkezetre is:

- (41) hogy mi a szomorú állapotunkhoz *valo* színű köntöst fel vettük
 (42) ekéit, és a földi munkához *valo* eszközt el vitték. és ha
 (43) füstölő, éppen nem a kezekben *valo*. azt a kérdést teszi kéd

A névszók ezekben az esetekben is célhatározói viszonyban állnak a *való*-val, ugyanakkor itt nem tisztán célhatározói jellegről lehet beszélni, hanem egyéb jelentésű határozókkal komplex módon van jelen a célhatározói séma: az „állapothoz való színű köntös”, illetve a „munkához való eszköz” esetében komplex cél- és tekintethatározói viszony tárható fel.

A *-bAn* ragos adatnál azt feltételezzük, hogy nem az inessivusi, hanem illativusi jelleg a megfelelő értelmezés (ti. *nem a kezekbe való*), a mai magyarban is így fejeződik ki a modális jelleg (l. pl. a gyerekmondókát: *gyerek kezébe nem való*).

Összességében a modális *való* szerkezetítípusairól az mondható el, hogy a bővítményei vagy lativusi, azaz közelítő esetűek (ezek közül pedig elsősorban a *-rA* sublativusraggal kollokálódik, de más közelítést kifejező rag is előfordul: *-hOz*, *-bA*); vagy pedig főnévi igenévi típusúak, ahol a deontikusság tisztább formájában fejthető fel, hiszen közvetlenül a cselekvésre vonatkozik az elvárásrendszer.

4.3.2. A segédszó és a létigéből képzett melléknévi igenév átmenete. A fejezet a szófaji átmenetiséggel foglalkozik, ebben a kategóriában a *való* elem nem egyértelműen rendelkezik a melléknévi igenévi, sem a segédszói tulajdonságokkal. A kategóriában jellemzően olyan szerkezetek vannak, ahol a *való* anyagneves komplex állapot- és eredethatározói szerepben álló elemmel áll grammatikai kapcsolatban:

- (44) Minap a cselédek egy vászonból *való* palotát gyujtottak itt meg
 (45) Tetszik, mint egy kis ezüsből *való* hegyecske

Az anyagneves adatok mellett előfordul más típusú eredethatározói jelentéssel bíró határozóragos névszó is a szerkezetben:

- (46) A császári nemből *való* asszonyoknak
 (47) Oly közéről *való* atyafiak ellenkező cselekszik
 (48) aki is egy házból *való* a mi fejedelem asszonyunkkal

A fenti (46) példa egy absztrahált, elvontabb jelentésű anyagnévi jellegű névszót tartalmaz: *nemből való*, a szerkezet grammatikailag is megegyezik az anyagneves típussal, az anyagnevek használatára egyébként is jellemző az elativusi esetrag. A (47) szerkezet delativusi esetragos főnevet tartalmaz, itt már nem lehet az anyagnevekkel rokonítható jelentésről beszélni, de az eredethatározói jelleg szintén megfigyelhető, ahogy a (48) példánál is.

A kategória tehát olyan adatokat tartalmaz, amelyeknél a *való* elem a melléknévi igenévi és segédszói szerep határsávján helyezkedik el. Melléknévi igenévi jellegre utal az, hogy a *van* létigére vezethető vissza a *való* a szerkezetben az anyagneves típusoknál: *a palota vászonból van; a hegyecske ezüsből van*; ugyanakkor összetett jelzöt teremt: *vászonból való, ezüsből való*.

A nem anyagneves eredethatározói jellegű névszós szerkezetek létigés típusra alakíthatósága problémás: *?ő egy házból van a mi fejedelem asszonyunkkal; ?az asszonyok a császári nemből vannak*. A mai nyelvben az a jellemző, hogy a létige helyett állítmányi szerepű *való*-t alkalmazunk: *ő egy házból való a mi fejedelemasszonyunkkal; az asszonyok a császári nemből valóak*. Ebben eltér az anyagneves típusoktól, ahol az állítmányi szerepű *való* nem igazán jellemző: *a hegyecske ezüsből való; a palota vászonból való*.

A *való* tisztán segédszói típusára nem jellemző, hogy visszavezethető a létigés szerkezetre (l. *a feladaton való gondolkodás – *a gondolkodás a feladaton van*), ugyanakkor az összetett jelző mindig egy határozóragos névszóból és a *való* segédszóból áll (LENGYEL 2000: 256–257). A kategória szerkezeteiben szintén minden esetben ragos főnevet követ a *való*. Nagy részük átalakítható hátravetett határozós szerkezetekké (*hegyecske ezüsből, asszonyok a császári nemből*).

Látható tehát, hogy a szerkezetek grammatikai tulajdonságainak egy része alapján a segédszói típushoz lehetne besorolni a bennük előforduló *való* elemet. Ilyen az, hogy a *való* összetett jelzöt alakít ki, és ragos névszókkal kapcsolódik, valamint átalakítható hátravetett jelzős szerkezetekké; de a tulajdonságok másik része alapján melléknévi igenévi jellege is van (létigés szerkezetre alakítás).

5. Összegzés. Elemzésünkben Mikes Kelemen Leveleskönyvének a szókészlete alapján vizsgáltuk a *való* különféle szófaji értékben betöltött szerepeit azért, hogy e szónak a történeti alakulásához nyújtsunk egy olyan időszakból származó metszetet, amikor még a maitól eltérő módon jóval kiterjedtebb volt a használata. Célunk az volt, hogy ezt a gazdagabb, szélesebb alkalmazási területet

úgy vizsgáljuk, hogy egyben átfogó képet adhassunk róla, ezért is választottunk egy adatgazdag szerzői korpuszt hozzá. A *való* főnévi, melléknévi, módosítószói, segédszói, valamint melléknévi igenévi szófaji jellegének a vizsgálata során megállapítottuk, hogy ezeken az egyértelmű szófaji kategóriákon kívül több esetben számolhatunk átmeneti jelenségekkel, azon belül több fokozattal, de ezen túlmenően egyedi szerkesztésmódok grammatikai hátterét is megvilágítottuk. Úgy véljük, munkánk folytatásaként a jövőben érdemes volna hasonló módszertan alkalmazásával a nyelvtörténet korábbi és későbbi időszakait is megvizsgálni, hogy e sajátos szófajtani-szintaktikai természetű szó alakulásáról, változásáról még többet tudhassunk meg, és feltárhassuk a szó valós természetét.

Kulcsszók: szófajttörténet, melléknévi igenév, segédszó, modalitás, közép-magyar kor, korpusznyelvészet.

Hivatkozott irodalom

- BALOGH JUDIT 2000. A főnév. In: KESZLER BORBÁLA szerk., *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 127–141.
- CorpGramm. = *A régi magyar nyelvészek Erdősitől Tsétsiig*. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából kiadta Toldy Ferenc. Pest, 1866.
- CSÜRY BÁLINT 1918. A nyelvi rövidülés főbb esetei. *Magyar Nyelv* 14: 253–257.
- DÉKÁNY ÉVA 2014. A nem véges alárendelés (az igenevek) története. In: É. KISS KATALIN szerk., *Magyar generatív történeti mondattan*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 177–238. <https://doi.org/10.1556/9789630597685>
- DÉR CSILLA ILONA 2005. *Grammatikalizációs folyamatok a magyar nyelvben – elméleti kérdések és esettanulmányok*. Doktori disszertáció. ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola. Budapest.
- FOKOS DÁVID 1935. Igenévi szerkezeteink magyarázatához. *Magyar Nyelvőr* 64: 55–56.
- GALLASY MAGDOLNA 2003. Mondattörténet. In: KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest. 483–559.
- GIVÓN, TALMY 1979. *On Understanding Grammar*. Academic Press, New York.
- HAADER LEA 1995. Az alárendelő mondatok: Az alanyi, állítmányi, tárgyi és határozói mellékmondatok. In: TNyt. II/2: 506–664.
- HAADER LEA 2003. Mondattani folyamatok következtében létrejött szójelentés-változások. In: BÜKY LÁSZLÓ – FORGÁCH TAMÁS szerk., *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei III. Magyar és finnugor jelentéstörténet*. Szegedi Tudományegyetem, Szeged. 67–73.
- HADROVICS LÁSZLÓ 1969. *A funkcionális magyar mondattan alapjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HADROVICS LÁSZLÓ 1992. *Magyar történeti jelentéstan*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- S. HÁMORI ANTÓNIA 1954. A jelzői értékű hátravetett határozó használatának kérdéséhez. *Magyar Nyelv* 50: 419–431.
- S. HÁMORI ANTÓNIA 1991. Az alárendelő szerkezetek. A főnévi szerkezetek. In: TNyt. I: 676–715.

- R. HUTÁS MAGDOLNA 1995. Az alárendelő szerkezetek. Az igenévi szerkezetek. In: TNyt. II/2: 318–328.
- IMRÉNYI ANDRÁS 2017. Az elemi mondat viszonyhálózata. In: IMRÉNYI ANDRÁS – KUGLER NÓRA – LADÁNYI MÁRIA – MARKÓ ALEXANDRA – TÁTRAI SZILÁRD – TOLCSVAI NAGY GÁBOR, *Nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest. 664–770.
- A. JÁSZÓ ANNA 1991. Az igenevek. In: TNyt. I: 319–351.
- A. JÁSZÓ ANNA 1992. Az igenevek. In: TNyt. II/1: 411–454.
- KÁROLY SÁNDOR 1953. A *nézve* névutó történetéhez. *Magyar Nyelv* 49: 461–463.
- KÁROLY SÁNDOR 1956. Igenérendszerünk a kódexirodalom első szakaszában. *Nyelvtudományi Értekezések* 10: 3–239.
- KERTÉSZ MANÓ 1914. Finnugor jelzős szerkezetek. *Különnyomat a Nyelvtudományi Közleményekből. Finnugor Füzetek* 17: 1–101.
- KISS MARGIT 2013. *Mikes-szótár*. MTA BTK Irodalomtudományi Intézet, Budapest. <http://mikesszotar.iti.mta.hu>
- KLEMM ANTAL 1928. *Magyar történeti mondattan*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- LENGYEL KLÁRA 1989. *A határozószói és a határozói igenévi állítmány*. Bölcsészdoktori disszertáció. ELTE BTK. Kézirat.
- LENGYEL KLÁRA 1996. Van a magyarban összetett jelző! *Magyar Nyelvőr* 120: 195–208.
- LENGYEL KLÁRA 2000. A segédigék és származékaik. In: Keszler Borbála szerk., *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 254–258
- D. MÁTAI MÁRIA 2003. Szófajttörténet. In: KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest. 632–661.
- MIKES KELEMEN 1966. *Összes művei*. S. a. r. HOPP LAJOS. Akadémiai, Budapest.
- A. MOLNÁR FERENC 1992. A két- és többszófajúság; a szófajváltás. In: TNyt. II/1: 911–928.
- MNSz2. = *Magyar Nemzeti Szövegtár 2*. <http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev>
- MTSz. = *Magyar Történeti Szövegtár*. <http://www.nytud.hu/hhc>
- SZARVAS GÁBOR 1895. Magyartalanságok. *Magyar Nyelvőr* 24: 501–536.
- SWEETSER, EVE E. 1988. Grammaticalization and semantic bleaching. In: AXMAKER, SHELLEY – JAISSER, ANNIE – SINGMASTER, HELEN eds., *Berkeley Linguistics Society 14. General Session and Parasession on Grammaticalization*. Berkeley Linguistics Society, Berkeley. 389–405. <https://doi.org/10.3765/bls.v14i0.1774>
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. Benkő Loránd. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976. + *Mutató*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984.
- TNyt. = *A magyar nyelv történeti nyelvtana*. I. *A korai ómagyar kor és előzményei*. II/1. *A kései ómagyar kor. Morfematika*. II/2. *A kései ómagyar kor. Mondattan. Szöveggrammatika*. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1991–1995.

New results in the historical analysis of the word *való*

The authors of this paper make an attempt to categorise and separate the various functions of the word *való*, a derived non-finite form of the Hungarian verb of existence *van*. Our main point of view was that of linguistic history. Hence, we studied the diverse occurrences of the word *való* in an 18th-century corpus that includes the material used in this research: Kelemen Mikes's Letters from Turkey. In eighteenth-century Hungarian, the word *való* showed a wider part-of-speech diversity than

it does in the current state of the language. While previous studies mostly focused on the syntactic role of *való*, our categorisation was based on function; thereby we managed to classify the data containing the word *való* by the differences in usage.

Keywords: history of parts of speech, participle, auxiliary participle, modality, Middle Hungarian, corpus linguistics.

KISS MARGIT
ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet

ROSKÓ MIRA
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

SZLÁVICH ESZTER
ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem